

Osmanlı Filistini'nde Küçük Yaş Evlilikleri Ataerkil Topumlarda Kadın Stratejileri Üstüne Bir Not

Mahmud YAZBAK¹
Çev: Aydın AKIN

Judith Tucker'in, "Kendi Rızasıyla" diye açıklayıcı bir başlık taşıyan evlilik hakkındaki bir paragrafı şöyle:
"Müftüler, evlilik hakkındaki tartışmalarını, bu birliğin yerel Müslüman cemaati bağlamı içindeki amacına yönelik anlayışları üzerine temellendirme eğiliminde olmuştur. Kadınlara erkeğin sadece biyolojik açıdan değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan da keskin bir şekilde ayrıldığı bir toplumda bu varsayım, akıl yürütmeleri içinde tartışılmaz biçimde yer etmiştir... Ancak bu ayrımcılığın onların gözünde erkeğin egemenliği ve kadının teslimiyetçiliğine kolayca indirgenebileceği pek fark edilmemiştir" (Tucker 1999: 39-40).

Tucker, müftülerin, "cemaatlerindeki toplumsal cinsiyet ve toplumsal iktidar arasındaki ilişki hakkındaki görüşleri"ni incelemeye koyulurken, bu söylemin insanın kişisel konumunu geliştirebilecek kişisel stratejilerde özellikle kadınların stratejilerinde izleyebilecekleri yollara temel hazırlayan bir dizi yol'a da işaret edebilmektedir (Tucker 1999: 38).²

Bu makalede, ne de olsa karmaşık kalan ve her zaman da şeffaf olmayan çocuk

¹ Hayfa Üniversitesi, Ortadoğu Tarihi.

² Bkz. Meriwether ve Tucker 1999: 1: "Son 20 yılda... Ortadoğu'daki kadın çalışmalarını geleneksel bilgeliği sorgulayan araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ortadoğu dışındaki kadın çalışmalarının gösterdiği büyük gelişimden etkilenen bu araştırmacılar, 'kadın sorunu'nun fazlasıyla siyasal ve kültürel bir konu olmaya devam ettiği bir ortamın zorluklarına karşın... bu bölgedeki kadınlar ve cinsiyetçilik üzerine birçok ürün verdiler." Ayrıca, editörlerin giriş bölümündeki ve çoğu 1990'lı yıllarda yayınlanmış olan referans listesine bakınız (s. 21-23).

evliliği yani küçük yaşta evlilik uygulamaları bağlamında bu kişisel stratejilerden biri olan “seçim yapma yaşı” (Arapça *Khayar el-buluğ*) konusuna bakmak istiyorum. Khayar el-buluğ veya “seçim yapma yaşı” kendi babası veya büyükbabası dışında bir velisi tarafından evlendirilmiş olan yaşı küçük bir kızın, erişkinliğe erdiğinde bu evliliği şer’i hakkına dayanarak reddetmesi anlamındadır. Khayar el-buluğ açık bir tanımla, toplum tarafından ilk döneminde küçük kıza tanınan bir hak olduğundan, günümüzdeki cinsellik yaklaşımlarıyla, atalarımızın daha az sınırlı yaklaşımları arasındaki benzer bir kopuşu da itiraf etmek durumundayız. Bunu akılda tutarak, Osmanlı Filistin’i dönemindeki çocuk evliliklerinin bazı niteliklerini belirleyerek, özellikle de bunun küçük Müslüman kızlar açısından anlamını irdelemeye çalışarak incelememe başlayacağım. Elbette küçük yaşta evlilik, Batı’da olduğu gibi modern çağ öncesi ortadoğuda da yalnız Müslümanlar arasında değil, Hıristiyan ve Yahudiler arasında da vardı (Ze’evi 1996:180).³

Küçük Yaş Evliliklerin Akdi

Şer’i hukuka göre henüz buluğa ermemiş bir çocuk ‘küçük’ü (*kasir*); buluğ erkek çocuklar için ilk gece boşalması ve kızlar için ilk aybaşıyla belirleniyordu.⁴ Cinsel ergenlik aynı zamanda da, o kişinin kendi yaşamını belirleyecek en önemli kararları kendi başına alma ve hukuki yeterlilik hakkını veriyordu.

Müslüman hukukçulara ve gene şer’i mahkeme hükümlerine göre bir kızın ergenliğe yani yetişkinliğe geçişi 12-13, bir erkeğin de 13-14 yaşları olarak kabul edilse de, cinsel ergenliğin kızlarda dokuz ve hatta sekiz, erkeklerde de on iki olarak saptandığını gösteren belgeler de bulunabilir. Çocukların herhangi belirgin fiziksel belirti göstermemesi durumunda ise, on beş yaş küçüklüğün sona erdiği azami yaş ve hem erkekler hem kızlar için erişkinliğe geçiş yaşı olarak kabul ediliyordu. Cinsel ergenliğe ulaştıklarında, genç erişkinler evlenebiliyor, eğer evliliklerine önceden karar verilmişse, bu evlilik gerçekleştiriliyordu. Bu noktada, cinsler arası ilişkilerde kadın ve erkek arasında hak ve yükümlülükler konusunda erkeğin kadına karşı üstünlüğünü belirleyen eşitsiz yapı (örneğin boşanma işlemleri) ortaya çıkıyor. Müftü ve kadıların, bir kızın ergenliğe ulaşmasından önce de, “cinsel ilişkiye girmeğe uygun” yani fiziki olarak yeterince olgun olduklarını tespit ederek, evliliklerine izin verdikleri görülmekteydi.⁵ Bu asgari

3 Bkz. Motzki 1996: 129, n. 1 ve Lamdan 1996: 40, n. 6.

4 İslami açıdan, çocuk ve erken evlilikler için, bkz. Giladi 1995: 821-827; Giladi 1992; Tucker 1999; Tucker 1988; Levy 1969: 106-108; Motzki 1996: 129-140; Meriwether 1996; Sonbol 1996. Fiziki işaretlerin yokluğunda, Ebussuud Efendi gibi bazı müftüler kızlar için 17 ve erkekler için 18 yaşı buluğa erme yaşı olarak kabul etmişlerdir; bkz. Pierce 1997: 173.

5 Bkz. El-Ramli 1311: c. 1, 32. Tucker’in (1999) çevirisi şöyle: “eğer toplu ve dolgun ve erkekler için hazırrsa”; El-Rali’nin fetva derleminin Kahire yayınında Tucker’in kullandığı fetvalar s. 29-30’dadır.

yaştan bahsetmeye niçin ihtiyaç duyulmadığını da açıklamaktadır; kızın fiziki görünümünü (“toplu ve sağlıklı” olması) evliliğin ona zarar vermeden gerçekleştirilebileceğine işaret etmekteydi.

Her çocuk ergenliğe ulaşınca kadar, onun adına bütün kararlar tam yetkiyle (*velaya*) bir kişi (*veli*) tarafından veriliyor, malı (*velayet el-mal*) ve kişilik hakları (*velayet el-nefs*) konusunda bu kişi söz sahibi olup, bu kararlar sadece günlük yaşamla sınırlı kalmıyor, o çocuğun kişisel ve ekonomik geleceğiyle de ilgili olabiliyordu.⁶ Genellikle de veliler, koruması altındaki kişi çocuk yaşta bile olsa, kimle evlenecekleri konusunda karar veriyorlardı.

Çocuğun velisi doğal olarak babası olurdu, babasının ölmüş olması ya da bir nedenden dolayı bulunmaması durumunda ise, büyükbaba velilik görevini üstlenirdi. Hem babanın, hem de büyükbabanın olmaması durumunda ise velilik, anne de dahil olmak üzere, aileden başka bir kişiye verilmekteydi, annenin velayeti içinse kadının onayı gerekiyordu.⁷ Akrabalardan uygun bir kişinin bulunmaması ya da akrabaların velayeti kabul etmemesi durumunda ise, o cemiyet içinde velayeti üstlenebilecek uygun bir kişi bulmak kadının sorumluluğundaydı. Sadece doğal velinin, evlilik de (*velayet el-tezviç*) dahil olmak üzere, çocuk hakkındaki kararı hiçbir yükümlülüğe bağlı değildi (*velayet el-icbar*) (Giladi 1995: 824; Tucker 1999: 46; Sonbol 1996: 240; Haskafi : 38.) Bu durum, uygun olmayan evlilik veya haksız derecede düşük olan mihr gibi kararlar için de geçerliydi (Haskafi: 38-39; Tucker 1999: 46). Oysa kanunlara göre, doğal olmayan velinin, denk bir eş bulması ve uygun bir mihr sağlaması gerekiyordu. Küçük yaşta çocukların velinin istek ve dilekleri doğrultusunda hareket etmeleri şarttı ve yaşları büyüdükünde ancak doğal velileri olmayanlar tarafından alınan kararlara, belirli durumlarda itiraz hakları vardı (Haskafi: 39-40).

Gördüğümüz gibi, kişinin cinsel ergenliğe ulaşması (buluğ) ile, velinin velayeti sona ermektedir (El-Ramli 1311: c. 1, s. 30).⁸ Bundan sonra kendi evlilik kararlarını verebilirler ve babalar, onlar için düşündükleri evliliklerde rızalarını almak zorundadır (Haskafi: 33). Bu noktada gençler, *velayat el-nefs* ve *velayet el-tezviç* hakkına sahip olur ancak henüz mülkiyetle ilgili olan *velayet el-mal* hakkına sahip olamaz. Bu ancak, kişinin zihni olgunluğunun kanıtlanması ile gerçekleşir (*rüşd*). Hukukçuların çoğu “rüşd”lüğe

⁶ Çocuğun onayı gereksizdir; bkz. Haskafi t.y.: 30.

⁷ Şeriatla, babanın veya baba ve büyükbabanın ikisinin de yokluğunda aile üyelerinin velayet hakları sırası ve düzeni ayrıntısıyla tartışılmıştır.

⁸ Müftüye, babası tarafından evlendirilen ve mihr peşin ödenmeden evlendirilen dokuz yaşında bir kızın durumu sorulduğunda, mihrini tamamen ödenene kadar kızın geri verilmesine karar vermişti. Fakat kız buluğa erdiğini ve mihrin babasına ödenmemesini iddia etti. El-Ramli buluğ iddiasının geçerliliğini ve bunun mihrin artık babasına ödenmesi gerekmediği anlamına mı geldiğini sordu. Müftü “Evet, buluğ iddiası kabul edilebilir ve babası mihrini alamaz çünkü erginlikten sonra velayet devam etmez” diye cevap verdi.

en geç 25 yaşında geçildiğini kabul ederler (Sarkhasi 1978: c. 24, s. 16)⁹ Bu konuda somut fiziksel bir belirti olmadığından, bir kişinin yetişkinliğinin son aşaması olan *raşidliğe* erip ermediği hakkında karara varmak daha zor oluyordu; bu da genellikle kadının kararıyla, bu konuda şahitlik yapacak iki güvenilir şahidin mahkemeye getirilmesiyle oluyordu.¹⁰

Velinin vereceği en önemli kararlardan biri, velisi olduğu kişi için uygun bir eş seçmesiydi. Bu durum özellikle, bazı istisnalar dışında başarısız evlilikten dolayı boşanma talep edemeyecek (erkekler istediklerinde eşlerinden boşanabiliyorlardı) olan kızlar için geçerliydi. Evlilik anlaşması sözlü olarak gerçekleştirildiği zaman bile, evlilik koşulları damat ve gelin için bağlayıcı oluyordu. Örneğin, bir nedenden dolayı damat ya da velisi evlilik gerçekleşmeden önce evlilik anlaşmasından çekilmek isterse, bu hukuki açıdan boşanma olarak kabul ediliyordu ve gelin sözleşmede konu edilen mihrin yarısına sahip oluyordu. Eğer evliliğin gerçekleşmesinden önce damat ölecek olursa gelin, mirastan payına düşeni alma hakkına sahipti ve henüz mihr kendisine ödenmemişse, mirastan yarısını alırdı. Evlenecek olan kızın ölmesi durumunda, erkeğin eğer ödenmişse mihrin tamamını ve miras payının yarısını almaya hakkı vardı.¹¹ Ancak bu koşullar velilerin, yeni doğmuş bebekler adına bile (aşağıya bkz.) evlilik sözleşmeleri yapmalarını engellemiyordu. Osmanlı Filistinindeki sicil defterlerinde bulunan çok sayıda davadan yola çıkarak, ergenliğe ulaşmamış gençler adına yapılmış evliliklerin, kırsal kesimde ve şehirlerde ve toplumun her kesiminde, siyasal ve idari seçkinler, ulema, tüccarlar ve sıradan halk arasında yaygın kabul görmüş bir norm olduğunu söyleyebiliriz.¹² Tipik bir evlilik anlaşması şöyledir:

Damat ... oğlu Halit'dir. Gelin ... kızı Ayşe, bakir çocuktur. Kabul edilen mihr 450 zoltadır. Ayşe şu anda 400 zolta almıştır [müccel mihr olarak] ve geriye kalan 50 zoltayı sonra alacaktır. Ayşe'nin evliliği babası tarafından teklif edilmiş ve damadın babası tarafından kabul edilmiştir. Bu, kanunlara uygun ve geçerli bir evliliktir ve kabul edilmiştir...¹³

Aşağıdaki, 1883 yılı Hayfa sicilinden bir velinin küçük kızı adına yapmış olduğu evliliğe dair örnektir:

9 Osmanlı kanunu (*nizam*), rüşd yaşını yirmi olarak belirlemiştir; bkz. Hayfa sicili, 16 Şevval 1298, s. 15.

10 Örneğin bkz. Nablus sicili, c. 28, s. 301; El-Ramli 1311: c. 2, s. 144.

11 El-Ramli 1311: c. 1, s. 29, 31 ve sicillerde kadıların bu konularla uğraştığı birçok dava.

12 Hayfa, Yafa, Kudüs ve Nablus sicillerinde yüzlerce küçük yaşta evlilik belgesi vardır. Evlilikleri sicile kayd ettirmek zorunluluğu olmadığından, konunun bizim sicillerden çıkardığımızdan çok daha yaygın olduğu anlaşılır. 1880 Hayfa sicilinde bir bölüm *uqud al-nikah* başlığını taşır ve şehirdeki 124 evlilikten %28'inin küçük yaş (*kasira*) evliliği olduğu görülmektedir; bkz. Hayfa sicili, *dabt al-da'awi* 1301 (M. 1883) yılı. Benzer biçimde, Akka'da Cezzar camiinde yakınlarda bulunan 1919-1920 Hayfa ve *qada'sı* evlilik kayıtları defterinde 500'den fazla evlilik akdi yer almaktadır ve küçük yaşta evlenen kız oranının değişmediği görülmektedir.

13 Yafa sicili, c. 6, s. 63; Filistin sicil defterlerinde binlerce benzer kayıt görülür.

Küçük bir kız olan Hafıza'nın babası olan Hasan Muğrabi, kadı önünde aşağıdaki ifadeyi vermiştir: velisi ve hukuken kızını evlendirme yetkisine (*velayet el-icbar*) sahip olarak, iki yıl önce kızını kardeşimin oğlu ile evlendirmek üzere sözleşme yaptım ve mihrini tamamen ödediler... Kızım henüz reşit olmamasına (*kasir*) rağmen, cinsel ilişkiye girecek kadar ergenleşmiştir (*tutik el-vati'*) ve damadıma onu alması ve evliliği gerçekleştirmesi için izin veriyorum.¹⁴

Burada gene, kızın yaşının belirtilmediği ama karar verici etkenin, kızın fiziksel görünüşü olduğunu görüyoruz. Başka birçok örnekte olduğu gibi, hem kadının hem de kızın babasının, evliliğe izin veren ikinci koşul yani mihr ödenmesi konusuyla daha ilgili olduklarını görüyoruz.

Kızın cinsel ilişkiye girememesi yüzünden evliliğin sona ermesi konusunda verilmiş olan fetvalar bu durumun istisna olup, kadılar tarafından nefretle karşılandığını ve sert biçimde eleştirildiğini ortaya koyuyor. Bu tür fetvalara, sicil defterlerinde çok seyrek olarak rastlanılmaktadır ve o zaman da genel olarak bu duruma yol açan istisnai koşullara yer verilmiştir. Böyle bir örnek olarak, “on yaşında yetim bir kız” olan Cemile'nin durumunun büyükannesi tarafından Hayfa mahkemesine götürülmesi gösterilebilir. Büyükannenin iddiası aşağıdadır:

“Bir süre önce, Ahmet Ebu Tabik, henüz reşit olmayan Cemile ile evlilik anlaşması yaptı. Öngörülen mihr toplam 1500 kuruş olup, bunun 1200 kuruşu müeccel olarak hemen ödenecekti. Sonra, damat ve annesi, mihrden hiç ödeme yapmadan, henüz cinsel ilişkiye girmeğe hazır olmayan kıza bakmak ve eğitim vermek için Cemile'yi evlerine almayı kabul ettiler. Bu sırada ve mihrini ödemedi Ahmet kızlığını bozdu. Bir yıl önce [Cemile dokuz yaşındayken] Ahmet yazılı bir belge ile mihr vermeği taahhüt etmişti [ama] kıza hiç bakım sağlamadan onu terk etti. Şu anda on yaşında olan Cemile herhangi bir maddi destekten yoksundur. Büyükannesi mahkemeye, eşinin geçimi için Ahmet'in aylık 10 kuruş nafaka vermesi için başvurdu.

Kadı Ahmet'e büyükannenin iddialarını sorduğunda, Ahmet Cemile ile evliliğini ve küçük bir kızken onunla birleştiğini kabul etti fakat ne müeccel mihrini ne de nafakayı ödeme imkanı olmadığını söyledi. Kadı bunun üzerine mihrini ödemesi ve hukuki zorunluluk olan giysi ve yiyecek gibi maddi ihtiyaçlarını karşılaması kararını verdi. Kadı Cemile'ye nafaka karşılığı borç [para] alma ve kocasını borçlandırma izni verdi.¹⁵

Yukarıdaki örnek, çeşitli şekillerde kabul edilmiş geleneklerin ve şer'i hukukun dışına çıkan davranışlara işaret etmektedir. Şeriata göre mihr ödenmeden bir erkeğin evlenmesine izin verilmezdi. Evlenme akdi yapılmış küçük bir kızın mihr ödenmeden damadın ailesinin yanına yerleşmesi kabul edilmediği gibi, küçük kızın gövdesi cinsel

14 Hayfa sicili 1301 (M. 1883), s. 105.

15 Hayfa sicili 1319 (M. 1901/2), c. 13, s. 15.

birleşmeye uygun duruma gelmeden de birleşme gerçekleşmezdi. Davada bu kuralların niçin gözardı edildiği ve kızın şer'i haklarının ihlal edildiği açıklanmıyor. Cemile'nin ve büyükannesinin içinde bulunduğu zor ekonomik ve toplumsal koşullar, kendilerini ilk kararı vermeğe zorlamış olabilir. Cemile yetim bir kızdı ve tek akrabası olan büyükannesi onu geçindirecek durumda değildi. Bundan dolayı büyükannesi Cemile için bir evlenme akdi yapmanın bu duruma yardımcı olacağını düşünmüş olabilir. Cemile'nin cinsel olgunluğa erişinceye kadar damadın ailesi tarafından bakılması ve büyükannesinin de mihrî Cemile'nin adına alması ile, her ikisinin de yaşam koşulları düzelebilecekti.

Kadı, bu durumdan haberdarmış gibi görünüyor. Genelde kadı, mihr ödenmesi gerçekleşmeden önce yapılan evlenmelerde, öngörülen mihr ödeninceye kadar kocanın eşine yanaşmasını yasaklardı. Bu özel örnekte kadı hükmünü, küçük yetimin yaşayacak yeri ve geçimini sağlayacak asgari geçim kaynağı olmasını sağlamaya yönelik olarak kullanmıştır.

Başka bir örnekte, bir babanın küçük kızını, 2000 kuruş mihr ödemeği kabul eden ergin bir erkekle evlendirme akti karşımıza çıkıyor (bu para kızın ergenleşmesi ile kendisine geçecekti). Bir ay sonra damat, evliliğin gerçekleşmesi için kadıya başvurdu. Bir ay kadar önce X'in babasının kendisini, cinsel ilişkinin kendisine zarar vermesinden korkamadan ilişkiye girilebilecek (*tutik el-vat' bila darar 'alayha*) küçük kıızıyla evlendirdiğini söyledi. "Ben 1000 kuruş mihrî nakit olarak ödedim, geriye kalanı da vermek istememe rağmen, babası kıızı bana vermeği reddetti." Davacı kadıdan, kızın babasının parasal sözleşmeyi kabul etmesi ve kıızı vermesi konusunda talepte bulunmasını istedi. Gelinin babası tarafından bu gerçeklerin kadının önünde kabul edilmesinden sonra, kadı gelinin babasından, kızının "ilişkiye girebilecek olgunlukta" olduğunu belirterek, kızının mihrinin geri kalanını kabul etmesini ve evliliğin gerçekleşmesi için kızını damat tarafına vermesini söyledi.¹⁶

Başka örneklerde olduğu gibi burada da, bu konunun mahkemeye getirilmesine neden olan asıl etkenler belli değildir. Burada temel konu, babanın kıızı cinsel ilişkiye girecek olgunlukta olmadığı için teslim etmemesi değil, ama mihrdi. Konuyu mahkemeye getiren damadın, gelecekteki herhangi mihr talebine karşı resmi belge alma isteği göze çarpıyor. Mihrî kendisi almadığından böyle talepler gelecekte karısı tarafından ileri sürülebilirdi. Örneğin, ergenliğe ulaştığında kıızı kadıya çıkıp mihr ödemesinin yapılmadığını iddia etseydi, mihrin kıızın babasına ödendiğini kanıtlamakla koca yükümlü olacaktı. Bunu kanıtlayamadığında ise mihr ödemekle yükümlü olacak ve eşi, ödeme gerçekleşinceye kadar damadın kendisine yaklaşmasını engelleyebilecekti.¹⁷ Kocanın, mihr ödemesini kıızın velisine yaptığını hukuken

¹⁶ Nablus sicili, c. 31, s. 156.

¹⁷ Bkz. El-Ramlî 1311: c. 1, mihr bölümü, özellikle s. 31-32.

kanıtlanması durumunda ise, velisinin bu tutarı kıza vermesi karara bağlanacaktı.¹⁸

Burada elbette, “bir Müslüman toplumun hukuk ve emrettiği cinsler arası ilişkiye ait anlayışını gösteren” başka bir bakışı görüyoruz (Tucker 1999: 4). Babaların, damatların ve kadıların ağırlıkla üzerinde durdukları noktalara bakacak olursak, en başta damadın cinsel doyumunu ve ikinci olarak da, mihr kavramı çerçevesinde parasal düzenlemenin korunmasının önemli oldukları görülüyor. Tucker evliliği fazlasıyla “toplumsal uyumun anahtarı” olarak ve üstünde çalıştığı üç müftüyü evlilik kurumuna “toplumsal yapının temel taşı, toplumsal uyumsuzluklara ve sorunlara karşı bir mevzi” olarak bakan kişiler diye görüyor (1999: 40).¹⁹ Aynı zamanda Tucker, evlilik kurumuna olan bakışın, “temelde cinsel ayrımcılığa dayandığını” farkında: “evlilik simetrik bir ilişki değil.” (1999: 40). Örneğin, ne fetvalarda ne de sicil kayıtlarında, cinsel ergenliğe ulaşılmadan gerçekleştirilmiş evliliklere itirazda bulunmamış veliler hakkında herhangi bir cezaya rastlanmamıştır. 17. yüzyılda Filistin’de yaşamış olan ünlü müftü Hayreddin el-Ramli’ye (1311)²⁰ reşit olmadan yapılan evliliklerin hukuki durumu hakkında soru yöneltildiği zaman, müftü yalnızca iki kıstas üzerinde durmuştur: Gelinin cinsel ilişkiye uygun olgunlukta olması ve peşin mihr ödemesinin yapılmış olması. Gene, görmüş olduğumuz gibi, evlenecek olan kızın cinsel olgunluğa ulaşmış ve aybaşı kanamalarının başlayıp başlamış olması, evlilik şartlarında göz önüne alınmamıştır. Çoğu durumda, kızın cinsel arzusunun basitçe göz ardı edilmiş olması evliliğin “simetrik bir ilişki” olmadığı değerlendirilmesine güç katar.²¹

Hayreddin el-Ramli, “Koca, eşinin cinsel ilişkiye hazır olduğunu iddia ederek, eşi ile cinsel ilişkiye girmek isterse ve kızın babası kızının cinsel ilişkiye henüz giremeyeceğini söylerse, hukuki hüküm nedir?” sorusuna karşılık şu cevabı vermiştir. “Eğer kız toplu ve dolgun ise, cinsel ilişkiyi kaldırabilecekse, öngörülen mihr de ödenmişse, baba kızını vermeğe zorludur. Kadı, kızı[n görünüşünü] inceleyerek, kızın cinsel ilişkiyi kaldırıp kaldıramayacağını ve kızın babasına kızını vermesini ya da vermemesini söyler. Eğer, kızın cinsel ilişkiyi kaldırıp kaldıramaması konusunda bir şüphesi doğarsa, bu konuyu, bilgisi olan kadıların görüşüne sunar. Kadınların, kızın cinsel ilişkiyi kaldırabileceğini belirtmesi durumunda da, kadı babasına kızını vermesini söyler. Eğer hazır olmadığını söylerlerse, kadı bu kararı vermez. Ve en doğrusunu

18 Nablus sicili, c. 23, s. 56.

19 Ayrıca 42. s.’ya bkz.: “Evliliğin bütün Müslüman yetişkinler için doğal ve arzulanır olduğunu kabul eden katı evlilik yanlısı görüş, toplumsal uyum istekleri ile adalet mantığına da sinmişti. Evlilik toplumsal ilişkilerin merkezinde yer alıyordu ve cemaat bağlarını kuvvetlendirip uyum ve istikrara katkıda bulunmalydı.”

20 El-Ramli’nin fetvaları Osmanlı yönetiminin sonuna kadar Filistin müftüleri için önemli bir kaynak olmayı sürdürdü.

21 “Müftüler, kadınların cinsel ilişkiye hazır olup olmadığına, kızların isteği ve etkinliği ışığında değil, cinsel ilişkiyi “kaldırma” gücüne göre karar veriyorlardı”, Tucker 1999: 155-56.

Allah bilir.” (El-Ramli 1311: c. 1, s. 32)²² Başka bir durumda müftüye, “ergenliğe ulaşmamış, cinsel ilişkiye kaldırılabileceğine karar verilmiş küçük bir kızın kocasının evinden korku ile kaçıp baba evine sığınması” durumu sorulduğunda ise aşağıdaki yanıtı vermiştir: “Eğer kız cinsel ilişkiye giremiyorsa, kocasına geri dönmemelidir, cinsel ilişkiye girecek olgunluğa erişinceye kadar babasının evinde kalmalıdır.”(El-Ramli 1311: c. 1, s. 32)²³

Burada kaçırılmaması gereken nokta, erkeğin bakışının ağırlığı. Müftü ve kadılar için temel kriter, genç kızın cinsel olgunluğa erişmiş olması ve erkeğin isteklerinin tatmin edilmesidir. Arapça *semına ve dakebma* terimi, etli, şişman ile uzun veya iri anlamlarına gelmektedir ve başka bir şeyle karıştırılmayacak kadar belli olan macı gösterir. Erken evlilik vakalarının çoğunda damat gelinden daha büyük olup, hemen daima ergendir (baliğ) ve erginliğe ulaşmamış olan taraf genellikle, vilayeti altındaki velinin sözünü dinlemek zorunda kalan (*velayet el-icbar*) kızdır. Şeriata göre, bir kızın kendisi için hazırlanan evlilikte kocaya verilebilmesi için fiziki gelişimi kadar cinsel ergenliğin de asgari zorunluluk olarak belirlendiğini anımsarsak, bir kızın “erkek için hazır” olduğu yaşı küçültme yolunda işleyen gücün “toplumsal gelenek” yani erkek toplumsal iktidarı olduğu sonucuna varabiliriz.

Erken evlilik akitlerinin yapılmasının temel nedenlerinden biri, bu evlilikler aracılığıyla velilerin başka ailelerle istedikleri gibi olmayan ilişkileri düzenleme olanaklarına kavuşmaları yani daha açıkçası, stratejik evlilikler aracılığı ile kendi ailesinin konumunu ve zenginliğini korumak hatta yükseltmek fırsatını bulmalarıdır (Tucker 1991)²⁴ Fakat velileri vesayetleri altındaki küçükler için evlenme anlaşmaları yapmaya iten başka birçok neden vardır. Sicillerdeki birçok kayda göre, bu gibi sözleşmeler az bir formalite ile tamamlanmaktaydı. Bu tür kayıtların birinde, bir erkek çocuğun babası katıldığı bir törende, oğluna uygun bir eş aradığını belirterek ortaya mihr koyar. Yaklaşık on dört yaşındaki bir kızın babası, hemen “*ajato binti*” (kızımı ona vermeğe hazırım) diyerek yanıtladı. Oğlanın babası tereddüt etmeden, kızın babasının teklifini kabul etti ve törendekiler onları yeni evlilik sözleşmeleri nedeniyle kutladı. Tabii ki, toplantı sırasında mihr veya öteki düzenlemeler konusu hiç konuşulmamıştı. Üç ay sonra kızın babası öldü ama çiftin evlilik sözleşmeleri yürürlükte kaldı, ve sonunda mutla sona erişildi.²⁵ Bu olayda, kızın babasının temel stratejisinin on dört yaşındaki kızını

22 Az farklı bir anlamlandırma için bkz. Tucker 1999: 148.

23 Ayrıca bkz. Nablus sicili, c. 44, s. 72. Tucker şu görüştedir: “Kızın istekleri ve cinsel ilişkiye isteksizliğine dair iması, değerlendirmeye kaulmamıştır” (1999: 155-56).

24 “Bu tür evlilikler kızın ailesine en azından yasal olarak büyük güç veriyordu: kızın velisi olan baba veya başka bir yakın erkek akraba ona danışmadan onu evlendiriyor ve mihr alıyordu. Şehrin [Nablus] yüksek ve daha varlıklı orta sınıfları küçük yaş evlilikleri en fazla gerçekleştiren kesimdi” (Tucker 1988: 172).

25 Nablus sicili, c. 24, s. 231.

evlenmeden bırakmamak olduğu ortaya çıkıyor.

Genç kız adına yapılmış evlilik sözleşmelerinde, evlilik sözleşmesinin imzalandığı anda, kızın velisine mihr veya bir bölümünün ödemesinin yapıldığı görülüyor. Bu da velinin kızı veya mihr bir kâr aracı olarak gördüğünü ortaya koyuyor, oysa şeri kurallara göre, damat veya velisi tarafından ödenen mihr, kızın, velinin kız ergenliğe ulaşınca kadar saklaması gereken özel malıdır (El-Ramli 1311: c. 1, s. 28). Fakat, kızın mallarına vekalet etme hakkına dayanan birçok baba veya veli, mihri başka amaçlar için kullanmışlardır (El-Ramli 1311: 30, Motzki 1996: 138). Şer'i kurallarla uyuşmamasına rağmen, köylüler ve aşağı tabakada yer alan şehirliiler arasında, ya borç temizlemek, ya da bir oğulun evliliğini gerçekleştirmek için kıza ait olan mihr kullanma geleneği olduğu sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır.²⁶ Velinin parayı basitçe cebine indirdiği de oluyordu. Böyle bir olay iki çocuğu mahkeme önüne çıkarmıştır. Gelin olacak kız, annesi ve annesinin ikinci kocasıyla birlikte yaşıyordu. Kız altı-yedi yaşlarına geldiği zaman, üvey babası kızının dokuz yaşındaki bir çocukla evlilik sözleşmesini yapmıştır. Oğlan ergenliğe gelince, kız halen küçük olmakla birlikte, evliliğin yürürlüğe girmesini talep etti, ama kızın annesi bu sırada kocasından ayrıldığı için sözleşmeye uymak istemedi. Kızın annesinin tutmuş olduğu hukukçu (*vekil*) kadıya, şer'i kurallara göre bu evliliğin geçerliliğinin olmadığını çünkü asıl velisi olan annesinin rızası ve bilgisi dışında gerçekleştiğini söyledi. Tanıklık etmesi için sözleşme taraflarından Şeyh Katip çağrıldığında, sözleşmeyi ne annesini ne de kızını göterek veya işiterek yaptığını ve kızın üvey babasının, karısının kızı için 3000 kuruş başlık alıp, bunun yarısını kendisine ayırdığını söyledi. Bu durum ortaya çıkınca kadı, gelinin hukuki velisi olan annesinin rızası alınmadan yapılan evliliğin geçersiz olduğunu belirtti.²⁷ Çıkarıcı veliler veya buluş çağına ermemiş çocuğu olan varlıklı ailelerle ilgili birçok dava mahkemelere gelmiştir. Bir davada, küçük kızın hukuki velisi olan ağabeyine 1550 kuruş tutarında mihr ödeyen damadın babası, evliliğin gerçekleşmiş olmasına rağmen, gelinin ağabeyinin, kızın hakkı olan mihr bedelinden 500 kuruşu ödemeyi reddettiğini iddia etmişti. Bu iddia kanıtlandığında, kadı gelinin ağabeyinin, kızın çeyizi olan ve halen ödemediği 500 kuruşu kız kardeşine vermesini karara bağladı.²⁸

Başka örneklerde de, ergen olmamış kız babalarının, başka bir damat adayının daha yüksek bir mihr ödeyeceğini söylemesi üzerine, yürürlükte olan evlilik sözleşmesini iptal etmelerini görüyoruz. Böyle bir dava örneği: Nablus'a yakın Tubas köyünden Zamil adında bir kişi yedi yıl önce, o zaman ergen olmamış Amma adında bir küçük kızın babası olan Hüseyin'le mihr tutarı hakkında konuşmadan evlilik sözleşmesi

26 Özensiz birçok mihr davasıyla uğraşan Hayreddin El-Ramli aileleri bu tür hukuk dışı uygulamalara karşı sürekli uyarmıştır (Bkz. 1311: c. 1, s. 27; Motzki 1996; Tucker 1999).

27 Hayfa sicili, 1902, c. 14, s. 162, dava 68.

28 Nablus sicili, c. 23, s. 56.

yaptığını söyledi. Şimdi kız büyümüş olduğundan Zamil kıza 3000 kuruş tutarında mihr ödeyerek evliliğin yürürlüğe girmesini istiyordu. Ancak, kızın babasının beş yıl önce kızı için, 4000 kuruş tutarında mihr ödemesi yapmış olan Hamit adındaki başka birisiyle evlilik sözleşmesi yaptığı ortaya çıkmıştı. Bu davada, Zamil'in mihr için sonraki hasat mevsimine kadar ödeme yapacağına söz verdiği ama sözünü yerine getirmemesi üzerine küçük kızın babasının, sözleşme anında mihr ödemesi yapan Hamit'le evlilik sözleşmesine girdiği anlaşıldı.²⁹

Tabii ki, ilk evlilik feshedilmeden, babanın küçük kıza adına başka bir evlilik sözleşmesi gerçekleştirmesine izin verilemezdi (El-Ramli 1311: c. 1, s. 24, 33). Ayrıca, genç kızın babası, damadın ödeyemeyeceği mihr tutarını teklif etmemeliydi, bu da evliliğin o sırada yürürlüğe giremeyeceğini söylüyordu (1311: 34).³⁰ Eğer kadı bu davaya bakmağa devam etse, Hamit'le yapılan evlilik sözleşmesini iptal edeceği çünkü Zamil'le evlilik sözleşmesinin daha önce yapıldığı açıktır. Taraflar bu durumun bilicinde olarak, anlaşmaya vardılar: Zamil, Amna ile yapmış olduğu evlilik sözleşmesini iptal etti ve böylece Amna'nın yeni damat adayı ile evlenmesine izin verdi. Zamil'in bu anlaşmayı kabul ederken kendisine bir şey verilip verilmediğini, bu anlaşmaya yanaşma nedenlerini bilmiyoruz. Burada bizi ilgilendiren nokta, babasının küçük kızına olan tavrı. Belki paraya ihtiyacı vardı, belki de Hamit'in daha uygun bir eş olacağını düşündü. Sebep ne olursa olsun, şer'i hukuka aykırı davranmaya hazırды.

Ayrıca beklenmedik sorunlar da olabilir. Baba unutkan olmasından ya da başka bir nedenden dolayı, küçük kıza için birden fazla evlilik sözleşmesine girebilir. Bir dava şöyledir: Henüz ergenliğe girmemiş bir oğlanın babası, o anda on beş buçuk yaşında ergen bir kız olan Ghazina'nın, o tarihten on dört yıl önce, yani Ghazina bir buçuk ve kendi oğlu henüz iki üç günlük iken, babası tarafından oğluyula evlendirildiğini iddia etmişti. Bu törene katılmış olan bazı erkekler olaya tanık olduklarını söylediler. Mihr tutarı o zaman saptanmadığı için, davacı mahkemeden, kıza mihrini ödemesine ve küçük oğlu ile evlendirilmesine izin verilmesini talep ediyordu. Kız bunu reddederken, o tarihten on beş yıl önce, kendisi altı aylıkken, o zaman bir yaşında olan anne tarafından kuzeni ile evlilik sözleşmesinin yapıldığını söyledi. Şahitlerin dinlenmesinden ve kuzenin, kızın iddiasını kabul etmesinden sonra mahkeme, kızın kuzeni ile olan evliliğinin, önceliğinden dolayı geçerli olduğunu kabul etti. Sonrasında, kız tarafına mihr ödenmesi söylenip, kuzeni ile evlenmesine izin verildi.³¹

Burada önemli olan nokta, mihr tutarının saptanmamış olmasına karşın, doğal veliler arasında çocukları adına yapmış oldukları sözlü aktin geçerli sözleşme olarak kabul edilmiş olmasıdır. Mihr tutarının ne kadar olacağı ve ödenmesi, evliliğin

29 Nablus sicili, c. 23, s. 315.

30 Ayrıca bkz. Nablus sicili, c. 22, s. 119, 23, 356.

31 Nablus sicili, c. 23, s. 356.

gerçekleşme zamanında konuşularak saptanmak üzere bırakılmıştır.

Burada önemli olan bir nokta da, hangi koşullar altında sözleşmelerin yapıldığıdır. İki sözleşme de Rujayb ve Balata (Nablus taraflarında) köylüleri hasat zamanında tahıl ambarlarında toplandıklarında yapılmıştı. İlk sözleşmede erkek çocuk bir yaşında, kız altı aylıktır. Sözleşmedeki şahitlere göre, köylüler kendi aralarında sohbet ederlerken, babası oğlunu Ghasina ile evlendirmek istediğini söyledi. Kızın babası kabul etti fakat mihir konuşulmadı. Bu durumda uzun görüşmelere ve karışık stratejilere gerek yoktu. Kayıtlara göre, sonraki yılın hasat zamanında, Ghazina bir buçuk yaşına vardığında, kızın babası komşu Balata köyünün tahıl ambarlarında diğer fellahlarla bir araya geldi. Yeni doğmuş olan bir oğlanın babası köylülere müjdeyi verdiğinde, Ghazina'nın babası kızını gelin olarak ona da önerdi ve oğlanın babasının kabul etmesiyle çocukların evlilik sözleşmesi karara bağlanmış oldu. İki sözleşme de çabucak yapılmış olduğu için, evlilik sözleşmesinin koşulları hakkında herhangi bir konuşma olmamıştı.

Ghazina ergenliğe ulaşmadan önce, babası öldü. Doğal olarak bu evlilik sözleşmesini bozmaz. Kız hakkında iki evlilik sözleşmesinin olduğunu bilmeyen iki erkek (yani velileri) de Ghazina'nın kendi gelinleri olduğunu düşündüler. Acaba Ghazina'nın babası neden böyle bir harekete girişmişti? İkinci seçimin daha kârlı olduğunu düşünmüş olabilir. Belki evlilik sözleşmelerine girerken ciddi değildi, belki de ilk evlilik sözleşmesini unutmuştu. Bunlar gibi, kızın iki damada verilmesi için birçok açıklamada bulunulabilir. Ancak şer'i kurallara ve geleneğe göre küçük kızları adına verdikleri kararlarla evlilik geçerli oluyor ve kız ergenliğe ulaşınca gerçekleşiyordu. Ayrıca, damat veya damadın velisi anlaşmayı feshedinceye kadar, kızın başka biri ile evlenmesine izin verilmiyordu (El-Ramli 1311: 20).

Evlilik sözleşmeleri herhangi bir belge düzenlenmeden karara bağlandığı için, insanlar gerçeğe uymayan taleplerde bulunabiliyorlardı, örneğin evlenmek üzere olan bir genç kıza, kişiliğine ve hedeflerine zarar vermek üzere bunu kullanıyorlardı. Böylece, on dokuz yaşındaki Lebibe adındaki bir kızın evlenmesine iki gün kala, Muhammed adında bir kişi bu evliliğin gerçekleşmeyeceğini çünkü iddiasına göre söz konusu olan kızla kendi oğlunun, çocuklar henüz reşit olmadan önce evliliklerinin sözleşme ile kararlaştırıldığını iddia etti. Bundan dolayı da kadıdan, bu evliliğin durdurulmasını talep etti ve oğlu ile birkaç şahidi iki üç gün içinde getireceğine söz verdi. Bunun üzerine kadı, Muhammed tarafının iddiasını hakkıyla dinlemeden ve değerlendirmeden evliliğin gerçekleşmemesi için, Lebibe ve evleneceği kişiyi çağırıp, evliliklerinin iki hafta için ertelemelerini söyledi. Ancak on sekiz gün geçmesine rağmen davacının iddiasını kanıtlamaması üzerine kadı araştırmalar sonucu Muhammed'in iddiasının, yaygın bir gelenek olan, evlenecek çifte zarar vermek amacıyla yapılmış olduğu kararına vardı.³²

32 Hayfa sicili, 27 Ramazan 1299; ayrıca 7 Rebiülahir 1308 davasına bkz.

Khayar el-buluğ

Henüz reşit olmamış gençlerin, doğal vekilleri ya da ona vekalet eden kişiler tarafından karara bağlanmış olan evliliklerini iptal etmelerinin hiç bir yolu yoktu. Fetvalar bu konuda çok açıktır: “Küçük erkek ve kızların evlilik (nikah) sözleşmesinin yapılması, *icbar* gücüyle kızın babasına ya da büyükbabasına aittir. Bu durumda, kız düşük mihr öngörüldüğü için açık maddi kayba uğramış da olsa, ... kendisiyle eşit olmayan seviyede (yani daha düşük toplumsal seviye)³³ biriyle de evlendirilmiş olsa da, doğal velinin yetkisini kötüye [yani çıkar amacıyla] kullandığı bilinmedikçe bu evlilik geçerlidir.” (Tucker 1999: 49-52) Farklı bir deyişle, “doğal velinin bu yetkisini kötüye kullandığı cemaat tarafından saptanmışsa, bu evlilik geçerliliğini kaybeder.” (Haskafi: 38) Çünkü erkek ergenliğe ulaşıp reşit olunca, otomatik olarak karısını boşama hakkına sahip oluyor, bu da kızların aleyhinde bir durum oluşturuyor. Şeriat kurallarına göre bir koca, herhangi bir neden ve gerekçe göstermeksizin eşini boşayabilir; kocanın üç kere “*tallaktuki*” (boşandın) demesi yeterlidir. Diğer taraftan eğer kadın boşanmak (*kebul*) isterse, şer’i mahkemeye başvurmak zorundadır ve ancak iki nedenden dolayı ayrılmayı talep edebilir; yani reşit olmadan önce doğal olmayan velisi tarafından evlendirilmiş olması, ya da eşinin kendisiyle cinsel ilişkiye giremediği kanıtlanması gerekir.³⁴ Örneğin, doğal olmayan velisinin, kendisiyle eşit olmayan (daha aşağı tabakadan) biriyle evlendirmesi durumunda evlilik geçerliliğini kaybeder ve evlilik iptal olur (Haskafi: 39; bkz. El-Ramli 1311: 23). Aslında doğal olmayan velinin velayet ettiği kişi adına almış olduğu her türlü karar, çocuğun reşit olmasıyla mahkemeye çıkartılabilir. Bu şer’i hakka khayar el-buluğ, yani seçim yapma yaşına ermek denir. Buna göre, buluğ çağına gelmeden babası ya da büyükbabası dışında bir velisi tarafından evlendirilmiş olan bir kız, evlilik yürürlüğe girmiş olsa bile evliliği iptal edebilirdi. Ama bunu yapabilmesi için, ergenliğe geçer geçmez, yani ilk adet kanamasını gördüğü zaman bu hakkını kullanması gerekirdi (Haskafi: 39). Tabii ki, kadının huzurunda kendisi lehinde tanıklık edecek kişiler bulması için halka beyanda bulunması gerekiyordu. Eğer khayar el-buluğ hakkını kullanmamağa karar verirse ve sözleşmeden haberi varsa, o zaman, kendisi için verilmiş karardan memnun olduğu düşünülürdü. Aşağıdaki Nablus mahkemesinde geçen örneğin de gösterdiği gibi, sicillerdeki davalardan khayar el-buluğun sadece kuramsal bir hak değil ama yerleşik bir adet olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır:

33 Evlenen tarafların “soy, hukuki konum, toplumsal sınıf ve ahlaki değerler” açısından uygunluğunu gerektiren şer’i *kafa’a* kavramı ve örnekler için bkz. Tucker 1999: 41-42. Tucker özellikle “müftüler, babanın küçü kızını istediğiyle evlendirme hakkını tanıyorlar ve böylece kafa’a gerekliliklerini çığnıyorlardı fakat bu konuda babanın kararı da sorgulanmalıdır. Hayreddin El-Ramli ‘zayıf kararları ve eyleminin sonucunu görme yeteneksizliği ile tanınan bir babanın kızını uygunsuz biriyle evlendirmesi durumunda, kadı müdahale edebilir ve evliliği geçersiz ilan edebilir’ der” diye eklemektedir.

34 Şer’i olmayan fakat geleneksel nedenlerle kadınların boşanma davası açabildikleri durumlar için bkz. Yazbak 1998: 170-177.

Nablus'un hemen yakınında yer alan al-Habala'dan, Şeyh Mahmut el-Cibavi'nin kızı Cemile, şer'i mahkemeye geldi ... ve küçük bir çocuk (*kasir*) olan Kemal İbni Abdurrahman el-Cibavi'nin velisi Şeyh Kazım aleyhinde iddiada bulundu. Şeyh Kazım ona, babasının küçük yaşta ölümünden sonra amcası Şeyh Abdurrahman'ın, Kemal'in babasının, onun velisi olarak tayin edildiğini söylemişti. Cemile davalıya seslenerek "küçüklüğümde amcam tarafından, benim velim olduğu için, halen küçük olan oğlu Kemal'le evlendirildiğim söylenmişti... Geçen Cumartesi, 15 Rebiülevvel 1329'da, ilk aybaşımı yaşayarak reşit oldum. Yani şimdi kendime sahibim (*malektü nefsi*) ve daha önce sözü geçen Kemal'le evliliğimi bozuyorum. Amcamın evinde reşit olduğuma tanık olan ve aybaşı olduğumu söylediğim kimseler var. Tuvalette su kullanırken aybaşı kanı da suyla birlikte aktı. Bunu görünce, küçük olan kuzenim Kemal'le evliliğimi bozmaya karar verdim (*ikhtartü nefsi*) dedim. Cemile devam ederek, "şimdi mahkemeye gelip sizden evliliğimi hükümsüz kılmanızı ve küçük Kemal'in velisini benden uzak tutmanızı istiyorum" dedi.

Kadı Cemile'nin iddiasını sorduğunda, Kemal'in velisi kızın, açıkladığı gibi yaşının geldiği ve kendisini bildiği iddiasını reddetti. Bunun üzerine kadı, dava kopyasını da göndererek müftüye başvurmaya karar verdi. Müftü şöyle cevap verdi: "... buluşma kriteri olarak yaş kullanıldığında kızlar için [azami yaş] on beştir. Fakat henüz bu yaşa gelmediyse ve reşit olduğunu başka işaretler bulunduğunu [iddia ederek] söylüyorsa, eğer dokuz yaşından küçükse iddiası mahkeme tarafından dinlenmez. Dokuz yaşından büyükse ve halk nezdinde erişkin olduğunu iddia etmişse, iki koşulda, yemin etmesi istenmeden ona inanılır. Birincisi, dış görünüşünün bunu belli etmesi yani fiziki görünüşünün reşit olmuş yaşdaşlarına benzemesidir. İkincisi nasıl ergenliğe eriştiğini [anladığını] anlatmalıdır yani hamile veya aybaşı olmalıdır... Eğer yaşının geldiği kanıtlanır ve hemen ardından evliliği bozma kararında olduğunu açıklar ve bunu tanıklar önünde hemen iddia ederse ve sonra kadıya gelip hukuken boşanmak istediğini bildirirse, o zaman kadı onu boşamalıdır... Doğrusunu Allah bilir."

Fetva okunduktan sonra Cemile yaşının on dörtten büyük olduğunu doğruladı ve ilk adetini görenek rüşdüne girdiğini açıkladı. Kadı görünüşünün iddiasını doğruladığına karar verince, şimdi (ikinci) iddiasını kanıtlaması gerekiyordu: aybaşı kanını görür görmez evliliğini bozmak istediğini bildirdiğini. Böylece Cemile şahitlerini çağırdı... Her biri aşağıdaki gibi ifade verdiler: "15 Rebiülevvel 1329 Cumartesi günü, ötekilerle evde otururken... Cemile gelerek odanın girişinde durdu ve önümüzde şöyle dedi: 'Şimdi ergenliğime eriştim ve (aybaşı) kanımı görünce, küçük Kemal'le olan evliliğimi bozdum.' Sonra benden ve ötekilerden şahidi olmamı istedi." Şahitlerini dinledikten sonra kadı Cemile'den ergenliğe eriştiğini anladığı anda evliliğini bozmaya karar verdiğine dair yemin etmesini istedi ve o da yemin etti. Biz de (yani kadı) buna göre Cemile ile amcasının oğlu küçük Kemal arasındaki evlilik akdinin (*akd el-nikah*)

bozulduğunu ve onun ve velisinin ondan uzak durmasına karar verdi. 25 Rebiülsani 1329'da sicile işlendi.³⁵

Doğal olarak Cemile'nin dava açma konusunda ailenin yetişkin üyeleri tarafından yönlendirilip yönlendirilmediği akla geliyor - khayar el-buluğ gelinin ailesinden velisinin kararını beğenmemiş olanlar için önceden düzenlenmiş olan bu evlilik sözleşmesini iptal etmenin son fırsatıydı. Bu kızın kendi inisiyatifi de olmuş olabilir. Bu örnekte elimizde, yalnız kanuni haklarından ve uygulamak durumunda olduğu karışık işlemlerden haberdar olmayan, bizim için kadınlığının fiziksel ayrıntılarını açıkça dile de getiren bir kız var. Sicillerde buna benzer birçok dava kaydı olduğundan, genç kadınların istenmeyen koca adayından kurtulma olanağı tanıyan khayar el-buluğ uygulamasından açıkça bilgileri olduğu anlaşılıyor. Bunu ya büyük bir ablalarından duymuş ya da bu stratejiyi başarıyla kullanmış mahalledeki kız arkadaşlarını görmüşlerdi. Burada Cemile'nin kanıtlanması önemli olan nokta ise, evliliği iptal etmeğe karar vermesi ile ilk adet görmesinin aynı zamana denk gelmiş olması. Eğer bir kadın bunu ispatlayamazsa, örneğin mahkemeye şahit getiremezse, khayar el-buluğ hakkını kaybeder.

Diğer taraftan, kadınların hakları olduğunu düşündükleri ve elde etmeye çalıştıkları konular için mahkemelerde uyguladıkları bazı diğer stratejilerde olduğu gibi, khayar el-buluğ, ailelerin mahkemenin huzuruna çıkmadan önce üzerinde anlaşmış oldukları bir tercih yolu da olabiliyordu. Sonraki yanlış anlamaları ve oluşabilecek iddiaları engelleyebilmek için her iki tarafın da kadının hukuki onayına ve mahkeme kaydına ihtiyaçları vardı. İki tarafın ya da ailelerin böyle anlaşmaya varmadıkları durumda, kızın kahayar el-buluğ hakkını kullanmasını engellemenin yolları bulunabiliyordu. Böyle bir dava örneğinde:

Ergenliğe ulaşmış bakire bir kız olan Şamsa, kadının önünde şu ifadeyi verdi. "Beş yıl önce halen ergenliğe erişmemişken (*kasire*), üvey ağabeyimin beni (eş olarak) davalı olan kişiye verdiğini öğrenmiştim... 19 Zilhicce 1313 Pazartesi günü, ilk adet kanamamın olduğunu görerek reşit olduğumu anladım. Bunu görür görmez hemen evdekilere: "yaşıma erdim (*adraktu*) ve davalı ile olan evliliğimi iptal ettim (*fesakhtu*)" diyerek buna şahit olmalarını istedim. Şamsa mahkemeden davalının kendisinden uzak tutulmasını talep etti. Diğer taraftan davalı, "dokuz yıl önce ben ve davacı henüz reşit değilken, kızın babası onu bana (müstakbel eş olarak) verdi. Babam o zaman bu evliliği kabul etti ve babalarımız 960 kuruşu müeccel mihr ve 200 kuruş sonradan ödenecek mihr üzere anlaştılar. Müeccel mihrde gelinlerin töreler gereği vereceği bazı takılar da vardı. Hem teklif hem de kabul dört şahidin gözü önünde gerçekleşti" dedi. Davalı, kızı evlendirenin üvey ağabeyi olduğunu ve kızın evliliği iptal etme kararını kabul etmiyordu.

35 Nablus sicili, c. 43, s. 196.

Kadıdan, evliliğin kurallarına uygun olarak, peşin mihr ödemesi yapıldıktan sonra kızın kendisine verildiğine hükmetmesini istedi. Bunun üzerine kadı kıza, kendisinin davalıya, babası tarafından verilir verilmediğini sordu. Kızın bu durumu reddetmesi üzerine kadı davalıya, tanıklarını getirmesini söyledi ve hepsi davalı lehinde tanıklık yaptı. O zaman kadı aşağıdaki şekilde karar verdi: “Şamsa’nın hukuken davalının eşi olduğu kanıtlanmıştır ve davalının mihr ödedikten sonra kocasına dönmeye karar verilmiştir.”³⁶

Cemile’nin stratejisine benzer olmasına rağmen, Şamsa evliliğini bozma isteğini mahkemede kabul ettirmeyi başaramadı – eğer gerçek niyeti bu idiyse. Bu örnekte de, kendi kararıyla mı yoksa başkasının kararıyla mı mahkemeye çıktığı belli değilse de, davalının, evliliğin kızın babası yani doğal velisi tarafından yapıldığını belirten tanıkları getirmesi ile, Şamsa’nın duruşmada başarısız olacağı açıktı (ve o da bunu bilmeliydi). Bu örnekte de mahkemenin, evliliğin iptalinden ziyade geçerliliği konusunda - gelecek göz önünde bulundurarak – bir belge vermesi amaçlandığı izlenimi doğuyor. Aynı zamanda bu örnekte, Cemile’nin aksine Şamsa’nın kendi lehinde tanıklık edecek şahitleri bulamadığını görüyoruz. Diğer bir deyişle, bu davada, taraflar mahkeme huzuruna çıkmadan önce, Şamsa’nın üvey ağabeyinin kendisini beş yıl önce evlendirdiğini ifade eden uydurma bir anlatımda bulunacağı ve kocasının bu evliliğin dokuz yıl önce babaları tarafından gerçekleştirildiğine dair tanıklar getireceği konusunda anlaşma yapmış olabilirler. Burada gene en fazla dikkatimizi çeken nokta, kızın mahkemeye ilk adet kanamasını ne zaman ve nasıl olduğunu anlatırken herhangi bir çekingenlik ya da sıkılma hissetmemiş olmasıdır.

Bu durum da beni, başlangıçta belirttiğim, bizim çağcıl Filistin toplumunun cinsellik yaklaşımı ile modern dönem öncesi Müslüman toplumların yaklaşımı arasında kopuş olduğu görüşüme getirmektedir. Sicillerin ‘geçmiş’e bir ‘pencere’ açtığı, sorduğumuz sorulara bir çerçeve çizmekte yardımcı olduğu düşüncesindeyim, fakat belki de burada ‘sorun’ biziz, “geçmişimize bakış biçimimiz”.

³⁶ Nablus sicili, c. 33, s. 1.

Kaynaklar

- Giladi, A. (1992), *Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society*, Houndmill ve Londra.
- Giladi, A. (1995), "Saghir", *Encyclopedia of Islam*, y. ed., c. 8, 821-827.
- Haskafi, M. Ala-Udin (t. y.), *The Durr Ul-Mukhtar Being the Commentary of the Tanvirul Absar of Mubammad Bin Abdullah Tamartashi*, çev. B. M. Dayal.
- Lamdan, R. (1996), "Child Marriage in Jewish Society in the Eastern Mediterreanean during the Sixteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, 11/1.
- Levy, R. (1969), *The Social Structure of Islam*, Cambridge.
- Meriwether, M. L. (1996), "The Rights of Children and the Responsibilities of Women", A. El-Azhary Sonbol (ed.), *Women the Family and Divorce Laws in Islamic History*, Sirakuza. 219-235.
- Meriwether, Margaret L. ve Judith E. Tucker (1999), *Social History of Women and Gender in the Modern Middle East*, Boulder, CO, ve Oxford.
- Motzki, H. (1996), "Child Marriage in Seventeenth Century Palestine," M. Khaled Masud, B. Messick ve D. Powers (ed), *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their fatwas*, Harward, Cambridge ve Londra.
- El-Ramli, Hayreddin (1311), *Al-Fatava al-Khayriyya li-Naf' al-Bariyya*, İstanbul.
- Pierce, L. (1997), "Seniority, Sexuality and Social Order: Ther Vocabulary of Gender in Early Modern Ottoman Society", M. C. Zelfi (ed.), *Woman in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, Leiden, New York ve Köln.
- al-Sarkhasi, Shams al-Din (1978), *Kitab al-Mabsut*, Beyrut.
- Sonbol, El-Azhary (1996), "Adults and Minors in Ottoman Shari'a Courts and Modern Law", A. El-Azhary Sonbol (ed.), *Women the Family and Divorce Laws in Islamic History*, Sirakuza. 236-256.
- Tucker, J. E. (1988), "Marriage and Family in Nablus,1720-1856: Toward a History of Arab Marriage", *Journal of Family History*, 13/2, 165-179.
- Tucker, J. E. (1991), "Ties that Bound: Women and Family in Eigheenth and Nineteenth Century Nablus", *Women in Middle Eastern History; Shifting Boundaries in Sex and Gender*, Nikki R. Keddie ve Beth Baron (ed.), New York, 238,242.
- Tucker, J. E. (1999), *In the House of Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*, Berkley, Los Angeles ve Londra.
- Yazbak, Mahmoud (1998), *Hafia in the Late Ottoman Period, 1864-1914: A Muslim Town in Transition*, Leiden.
- Ze'evi, D. (1996), *An Ottoman Century, The District of Jerusalem in the 1600's*, New York.